

Türkiye’de Elektrik Endüstrisinde Deregülasyon Süreci Ve Elektrik Borsasından Sürdürülebilir Beklentiler

Murat Turgut*

ÖZET

Gelişen teknoloji, endüstrileri yeni boyuta taşıırken elektrik enerjisinin de stratejik hammadde bileşeni olarak değerini ve önemini sürekli artırmakta aynı zamanda elektrik enerjisinin küresel ekonomik aktörlerin gayri safi milli hâsılları içindeki payını da aynı yönde artırmaktadır. Elektrik enerjisinin kamu hizmeti olup olmaması yönündeki tartışmalar devam ederken, elektrik kritik ara mamul olma özelliğini pekiştirmiş ve bir gereklilik olarak elektrik arzındaki artış devam etmektedir. 1980’li yılların başından beri gelişmiş ekonomilerde elektrik enerjisinin salt bir ürün haline dönüşümü ile elektrikte liberalleşme süreci yaşanmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak Türkiye’de elektrik enerjisinin nihai ürün olarak kabul görmesi ve kamu hizmeti olmaktan çıkması doğal bir sonuç olmuştur. Bu ürünün arz ve talep edenler arasında sağlıklı olarak el değiştirmesi, el değiştirirken risklerden korunma gereksinimi, beraberinde sistemin işlerliği ve bunların sürdürülebilirliğinin aynı anda tesis edilmesi de mutlak zorunluluk haline gelmiştir. Serbest piyasa koşullarında, şeffaf ve güvenilir bir ortamda piyasa mekanizması içerisinde elektrik enerjisinin para piyasası enstrümanlarının bir parçası olarak alınıp satılması ve bunun hem arz eden hem de talep eden için sürdürülebilir olması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Elektrik, Deregülasyon, Elektrik Endüstrisi, Elektrik Enerjisi, Elektrik Borsası, Elektrik Piyasası.

JEL Sınıflandırması: A10, D40, N70.

Deregulation Of The Electricity Market and Sustainable Prospects In The Electricity Industry

ABSTRACT

With the growing technology the magnitude of electric power is raised as a strategic raw material. Therefore global actors of electricity sector’s shares in Gross National Product increased. Despite the outgoing arguments on whether the electricity should be public or not, electricity secured its position as an essential intermediate product and its ascending demand in the market. From the beginning of 80’s, electric power is accepted as an absolute product in the advanced economies. Then the liberalization process started. As a natural result of these changes, electricity became no longer public in Turkey. After the liberalization of electricity, reinforcement became necessary for regulating the electricity demand and supply in the market in a sustainable and a less risky way. Under the free market conditions, electricity should be bought and sold as a part of money market instruments in a transparent and a credible platform. Thus sustainability could be ensured.

Keywords: Electric, Deregulation, Electrical Industry, Electricity, Electricity Market.

Jel Classification: A10, D40, N70.

* Yrd.Doç.Dr.Murat Turgut, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, murat.turgut@nisantasi.edu.tr

1. GİRİŞ

Elektriğin depolanamaması, ikame edilememesi ve özelde kamu hizmeti (Minibaş, 2001:35) olduğu tartışmalarına açık olması gibi kendine özgü nitelikleri onu her zaman özel kılmıştır. Elektrik enerjisinin de aynen diğer piyasa malları gibi pazarda alınıp satılacağı, mülkiyet yapısının değişimi ve ticari emtia oluşunun serüveni New Deal Yasaları'yla altında üretim ve fiyat politikalarıyla şekillenerek, Amerika'da başlamıştır. (Thomas, 2004:10) Elektrik şebekeleri yerel yönetimlere ait iken, kamu teşekkülü olarak Tennessee Valley Authority (1933) ve The Federal Public Utility Holding Company (1935) kurularak tröstlerin engellenmesi amaçlanmış ve Amerika genelinde yüzde 14 oranında fiyatların azalması sağlanmıştır. 1950-60 yıllarında regüle bir sistem içinde özel teşebbüs elektrik işletmeleri makul fiyatlama ile satış yapmışlardır. (Türkoğlu, 2005:43) 1973 ve 1979 yıllarındaki bunalımlar petrol fiyatlarını artırınca elektriğin arzında nükleer santrallerin kullanılmaya başlaması ile fiyatlarda yükselme yaşanmıştır. Amerika'da 1980'den itibaren ekonomide hemen tüm endüstri kollarında deregülasyon dönemine girilmiş, 1992 yılında çıkarılan yasalar ile elektrik sektöründe de piyasa sistemine geçişin öncülüğü yapılarak deregülasyona geçilmiştir. (Yorkan, 2009:28) Bu geçişin en önemli sorunu ise küresel enerji piyasalarında deregüle faaliyetlerinin yoğunlaşması ile arz talep mekanizması içinde serbest piyasa koşullarına göre oluşan fiyatlarda riskin ortaya çıkmasıdır. Bu piyasaların arz ve talep yönündeki aktörleri dalgalanmalardan olumsuz etkisinden korunmak için etkin bir risk yönetim aracına ihtiyaç duymuşlardır. (Karagöl ve Ortakaya, 2013:68) Risk yönetiminde, fiziki yönü itibariyle diğer piyasalara göre daha kompleks ve teknik yapısı ile elektrik emtia piyasası araçlarından biri olarak işlev kazanmış ve uluslararası sermaye hareketlerinin de önemli enstrümanlarından biri haline gelmiştir. (Sağlam, 2012:13)

2. ELEKTRİK ENDÜSTRİSİNDE DEREGÜLASYON

2.1. Elektrikte Deregülasyon Kavramı ve Amacı

Deregülasyon kavramı sermaye akımlarının liberalleştirilmesi çerçevesinde, özelleştirme terimi ile karşılayarak "Mülkiyeti ve yönetimi kamuya ait olan iktisadi üretim birimlerinin özel sektöre devri" şeklinde ifade etmiştir. Bu ifadeden hareketle kamunun mülkiyetinde olan (Türel, 2014), kendisinden mal veya hizmet elde edilen, bunların satışı ve dağıtımı ile kendisinden kazanç elde edilen varlığın üzerindeki kamusal hakların özel teşebbüse bir bedel karşılığında imtiyaz haklarının verilerek diledikleri gibi iradi tasarrufla bulunmalarına yetki verilmesi olarak ayrıca tanımlanabilmektedir. (Çakmakçı,2014) Çetintaş ve Çetin'e göre, elektrik enerjisinin üretim, iletim, dağıtım ve satışında arzı gerçekleştiren ve tekel konumundaki kuruluşların sektöre girişlerde uyguladıkları sınırlılıklar ve fiyat üzerindeki kontrolleri regülasyon olarak tanımlanırken bunun sona ermesi yani rekabetçi piyasanın önünün açılması deregülasyonu ifade eder. Burada önemli olan nokta pazara girişler ve fiyat oluşumundaki denetimler kaldırılırken tam serbestliğin talep yönünde negatif

etkilerinin ortaya çıkması durumudur. Çetintaş, elektrikte deregüle edilmiş piyasadan söz edilebilmesi için dağıtım ya da iletim hatlarına erişimin serbest hale gelmesinin rekabetçi bir elektrik piyasasının oluşması için yeterli olmadığını, firmaların deregüle olmadan önceki tekeli yaklaşımına geri dönebileceklerini belirtmektedir. (Çetintaş ve Çetin, 2004:111) Waterson, regülasyonun özünde eko-politik bir yaklaşım olduğunu dolayısı ile bu politik süreçlerin ekonomide ortaya koyacak daha fazla objesinin bulunduğunu söylemektedir. (Waterson, 1988:6) Hunt, piyasada yer alan ve tekel konumundaki işletmelerin yapısal olarak değişikliğinin sağlanması, ürün veya hizmetlerin fiyatlaması ile tekel konumundaki bu işletmelerle rekabet edebilecek diğer işletmelerin daha önce engellenen piyasaya girişlerine olanak sağlanmasını deregülasyon şeklinde tanımlamaktadır. (Hunt, 2002:7) Lenard bu durum karşısında rekabetin sürdürülebilir olması için kamu otoritesince düzenleyici regülasyonun var olması gerekliliğini savunmuştur. (Lenard, 2014)

Elektrik endüstrisindeki deregülasyon çabaları ile elde edilmek istenen nihai hedef ise itme ve çekme faktörleri olarak adlandırılan unsurlardan yararlanma esasına dayanır. (Jamasp vd.,2005) Para piyasaları ile bunların etkileşimli olduğu sermaye piyasaları içinde yeterince yer bulamamış ve görece atıl kalmış fon varlıklarının bu piyasalara organize bir biçimde kanalize edilerek yeni kaynaklar yaratılması, bunu yaparken de kamunun müteşebbis ve işletmeci rolünden sıyrılması, verimsizliğin ortaya çıkardığı kayıpların önüne geçilerek bunların ekonomiye geri döndürülmesi, kamu kesiminin gereksinim duyduğu fon ihtiyacı nedeni ile para ve sermaye piyasaları üzerinde oluşan baskının önüne geçilmesidir. (T.C. Başbakanlık, 2012 :2)

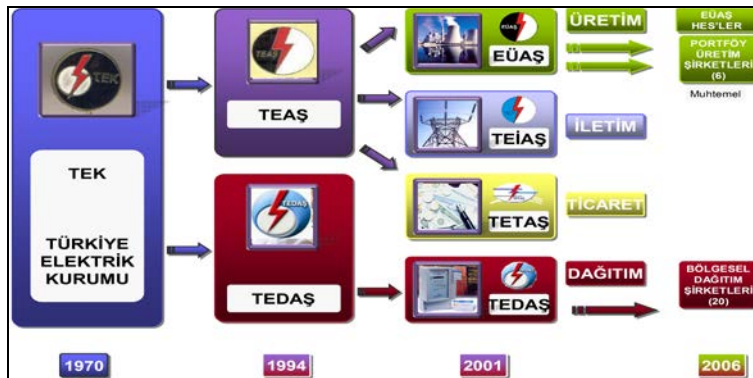
2.2. Türkiye’de Elektrik Endüstrisinde Deregülasyon Süreci

1980’li yılların başına kadar Türkiye’de elektrik endüstrisi dikey bütünleşik kamu tekelinde iken aynı yıllarda dönemin serbestleşme politikaları Yap İşlet Devret (YİD) modeli getirilerek üretim yapma, işletme hakkı devri sözleşmeleri yapabilmesine serbestlik getirilerek özel kesim şirketlerinin sektöre girişlerinin önünü açan düzenlemeler yapılmıştır. Devamında 1990’lı yıllar içerisinde gelişmiş ülkelerle aynı zamanlarda yasalarla özel teşebbüsün bu piyasaya iştiraki özendirilmeye çalışılmıştır.(Zenginobuz ve Oğur, 2000:118) Zenginobuz, “Rekabetin işleminin koşullarının var olduğu kademelerde fiyatlar rekabet yolu ile belirlenmiyorsa, özelleştirmenin tek başına bir anlamı olmadığı” nı ifade etmektedir.(Zenginobuz,2000:112) Elektrik endüstrisinin gelişimi ve elektrik serbest piyasada arz ve talebine giden yoldaki önemli düzenlemeler kronolojik olarak şu şekildedir.(Özercan vd.,2010:147)

- 1984 yılında 3096 sayılı kanunla Türkiye Elektrik Kurumu (TEK)’nun tekeline son verilerek bu kurum dışındaki özel kesim şirketlere elektriğin üretilmesi, nakli ve satışı hususunda yetki verilmiştir.

- 1994 yılında 93/4789 sayılı BKK ile TEK, üretim ve iletim piyasalarından sorumlu olan Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş. (TEAŞ) ve dağıtım piyasalarından sorumlu olan Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ) olarak ikiye bölünmüştür.
- 1994 yılında Yap İşlet Devret şeklindeki girişimlere vergi istisnası/muafiyeti sağlayan 3996 sayılı kanun çıkarılarak bu modeldeki teşebbüsler özendirilmeye çalışılmıştır. Örneğin bu kanun çerçevesinde TEAŞ ve TEDAŞ'ın satın alma sözleşmelerine Hazine garantisi getirmiştir.
- 1997 yılında Yap İşlet (Yİ) modeli ile yeni termik santrallerin faaliyete geçirilmesi ve işletmeye açılması için 4283 sayılı Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu modelin özünde dönem sonunda tesisin mülkiyeti kurucusuna ait olmaktadır.
- 1999 yılında anayasa değişikliği ve yürürlüğe giren 4501 sayılı Kanuna göre imtiyaz sözleşmelerine özel hukuk kurallarının uygulanması ile ulusal veya uluslararası tahkime başvurulmasının önü açılmıştır.
- 2000 yılı Ekim ayında 2000/1312 sayılı BKK ile elektrik endüstrisinin dikey bütünleşik yapısı sona erdirilerek endüstrideki reformist uygulamalara bir yeni daha eklenerek 1994'te TEK'in ikiye ayrılmasına benzer bir uygulama ile TEAŞ, Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş. (TETAŞ), Elektrik Üretim A.Ş.(EÜAŞ) ve Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ), olmak üzere üç ayrı şirket olarak bölünmüş ancak endüstride kamu kesimi ağırlığı devam etmiştir (Şekil 1).

Şekil 1 : Elektrikte Kamu Sektörünün Yeniden Yapılanması

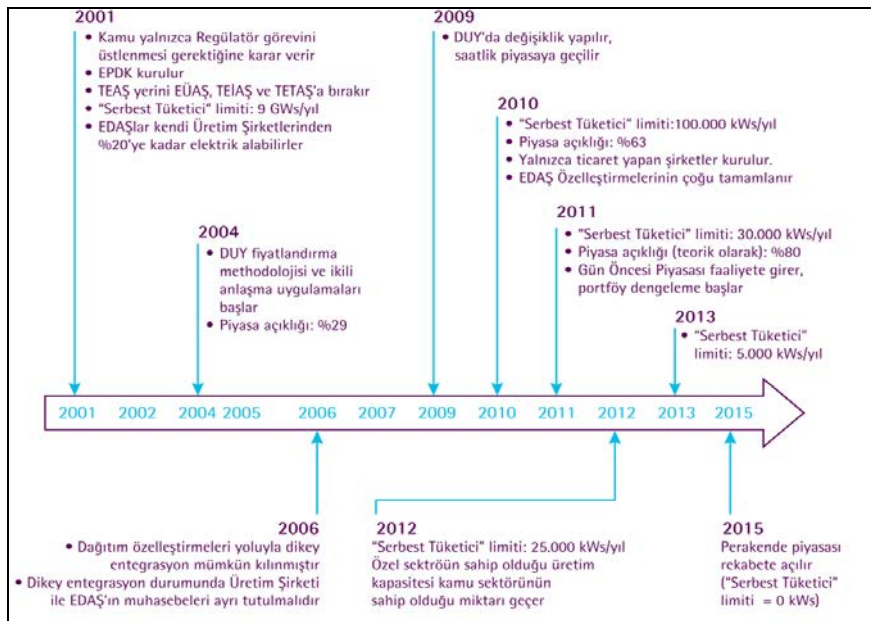
Kaynak; Türkiye Elektrik Ticaret Ve Taahhüt A.Ş Sektör Raporu, Ankara 2009, s.4

2001 yılının Mart ayına gelindiğinde elektrik endüstrisindeki reformların kanuni çerçevesini oluşturan ve aynı zamanda bir Avrupa Birliği Uyum Yasası olan 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun amacı, enerji talebindeki sürekli artışa karşın arz tarafında kamu yatırımlarının ve kamu işletmeciliğinin verimsiz ve yetersiz kalmasının önüne geçilmesi aynı zamanda yukarıda da bahsedilen özel kesimin ve atıl sermaye birikimlerinin enerji sektörü içinde yerini almasının sağlanmasıdır.

4628 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği 2001 yılından sonra üzerinde birçok değişiklik yapılmıştır. Bunun nedeni enerji piyasasının kendine has dinamik yapısı, kanunun düzenlediği bazı hususlardaki belirsiz ve ihtilafli ifadelerdir. Elektrik endüstrisini reforme ederek rekabetçi elektrik piyasası meydana getirmeyi hedefleyen 4628 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu, geçmişteki teşebbüslerden farklı olarak endüstrinin ciddi şekilde liberal politika ve düzenlemelerle serbestleştirilmesini sağlayarak yeniden yapılandırmayı ve düzenlemeyi amaçlamıştır. Yap-İşlet (Yİ), Yap-İşlet-Devret (YİD) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) modelleri ile hükümet, özel kesime önemli teşvikler sağlarken hazine garantisi gibi birçok ticari yükümlülüğün de altına girilmiştir. Ancak, üretim firmalarını orta ve uzun vadeli önceden belirlenmiş sabit fiyat sözleşmelerine sokan bu anlaşmaların elektrik piyasasında rekabetin geliştirilmesi amacına pek hizmet etmediğine ilişkin genel bir düşünce oluşmuştur. (Bölük, 2010 :10)

Yeni gereksinimleri de karşılaması bakımından ve mevcut eksikliklerinden dolayı 2013 yılına gelindiğinde, 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu, yeni 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu'na dönüştürülmüştür. Bu kanunun amacı birinci maddesinde "Yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi amaçlı kullanımının yaygınlaştırılması, bu kaynakların güvenilir, ekonomik ve kaliteli biçimde ekonomiye kazandırılması, kaynak çeşitliliğinin artırılması, sera gazı emisyonlarının azaltılması, atıkların değerlendirilmesi, çevrenin korunması ve bu amaçların gerçekleştirilmesinde ihtiyaç duyulan imalat sektörünün geliştirilmesidir" ve kapsamı ise "Yenilenebilir enerji kaynak alanlarının korunması, bu kaynaklardan elde edilen elektrik enerjisinin belgelendirilmesi ve bu kaynakların kullanımına ilişkin usul ve esasları kapsar" şeklinde ifade edilmektedir.

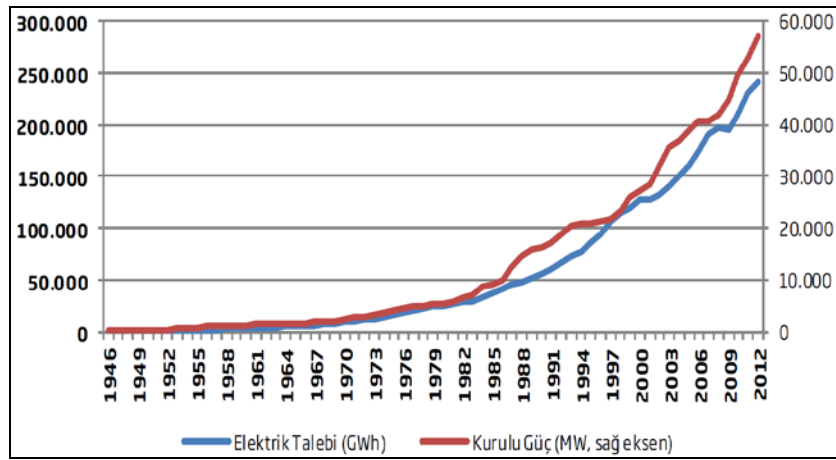
Şekil 2 : Türkiye Elektrik Piyasası Gelişme Süreci

Kaynak; Accenture, Türkiye Elektrik Piyasası'nda Elektrik Ticareti, s.4

Gelecekte dünya ve Türkiye’de ikincil enerji formu olan elektrik enerjisi en çok talep edilen enerji türü olacaktır. Nihai enerji tüketiminin global ölçek içindeki yaklaşık değeri payına bakıldığında 2010 yılında yüzde 18 iken bunun 2020 yılında yüzde 20 ve 2035’te 23 olması öngörülmektedir. 2010-35 yılları arasında küresel elektrik enerjisi talebinin yüzde 70 artması beklenmektedir. Aşağıda Grafik 1’de de gösterildiği gibi Türkiye’de 1970’li yıllardan itibaren sanayileşme, kent nüfusundaki artış ve büyümeyle doğru oranlı enerji talebi artmış, bununla birlikte paralel olarak talebin karşılanması için kurulu enerji üretim gücü ve tesis yatırımları da artmıştır.(Demirtaş, 2013)

Grafik 1 : Türkiye’de Elektrik Enerjisi Talebi (GWh) ve Kurulu Güç (MW)

Kaynak; http://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_13_2013.pdf E.T. 15.09.2014

3. TÜRKİYE’DE ELEKTRİK BORSASINDAN BEKLENTİLER

3.1. Elektrik Borsasının Önemi

Enerji politikalarında enerji kaynaklarına erişim, uluslararası ilişkileri de belirleyen son derece önemli bir konu haline gelmiştir. Elektrik sektöründeki şebeke işletmeciliği gibi doğası gereği tekel niteliğindeki faaliyetler haricinde, enerji piyasalarında da amaçlanan unsur rekabet ortamının sağlanmasıdır. Elektrik enerjisi piyasasında da rekabetin sağlanmasına çalışılması, piyasanın kendine özgü özellikleri, elektrik enerjisine gereksinimin giderek artması hukuki sorunları ve hukuki düzenleme gerekliliğini de beraberinde getirmektedir.(Çağlar vd., 2013:2075)

Türkiye elektrik piyasası, özellikle son yıllarda gerek yerli gerekse yabancı yatırımcılar açısından, artan elektrik talebi ve gelişen piyasa koşulları sebebiyle göz önünde ve gözde olan piyasalardan bir tanesidir. Türkiye’de elektrik spot ve gün içi piyasalarından sonra türev piyasalarının da gelişimi, hedef elektrik piyasa yapısının ve elektrik ticaret mekanizmalarının oluşması için önem teşkil etmektedir. Bu şekilde, yatırımcılar için daha güvenilir ve risklerini yönetebilecekleri, tedarikçiler için de spot piyasadaki fiyat dalgalanmalarından korunabilecekleri bir piyasa oluşacaktır. Türkiye elektrik piyasasında

gelişim süreci halen hızlı bir şekilde devam etmektedir. 2006 yılında işletilmeye başlayan dengeleme piyasasının hacmi yaklaşık %25-30 civarında seyrederken, gün içi piyasalar ve türev piyasalar gibi yeni ticaret imkânlarının katılımcılara sunulmasının elektrik piyasasına olan ilgiyi daha da artıracığı düşünülmektedir. Bu piyasaların, katılımcıların portföylerini dengelemesini sağlaması, dengesizliklerini azaltması, uzun vadede riskten korunmasının sağlanması, gelecekte oluşacak elektrik fiyatlarına referans niteliğinde olması ve bu vesileyle yeni yatırımlara ilişkin sinyal vermesi gibi birçok avantajı bulunmaktadır. Fakat bu avantajların dezavantaja dönüşmemesi amacıyla elektrik piyasasında etkin bir izleme mekanizması oluşturulması gereksinimi bulunmaktadır. Piyasaların oluşturulmasında ülkenin ve elektrik sektörünün mevcut koşulları göz önünde bulundurulmalı, en iyi uygulama örneklerinde yaşanan sorunlar, kazanılan deneyimler, piyasaların işleyişine ilişkin avantaj ve dezavantajları en iyi şekilde değerlendirilmelidir. Ancak bu şekilde etkin işleyen piyasalar ve sağlıklı bir yapı oluşturulacaktır. (Küçükbahar ve Aydın, 2013:5)

3.2. Elektrik Borsasının Kurulması ve İşleyişi

30 Mart 2013 tarihinde yürürlüğe giren 6446 sayılı Kanun'a göre Enerji Piyasaları Anonim Şirketi'nin (EPIAŞ), altı ay içerisinde kurulması hedeflenmiştir. Kanuna göre "EPIAŞ, piyasa işletim lisansı kapsamında, Borsa İstanbul Anonim Şirketi ile TEİAŞ tarafından bu kanun kapsamında işletilen piyasalar dışındaki organize toptan elektrik piyasalarının işletim faaliyetini yürütür. EPIAŞ, TEİAŞ tarafından piyasa işletim lisansı kapsamında işletilen organize toptan elektrik piyasalarının mali uzlaştırma işlemleri ile birlikte gerekli diğer mali işlemleri de yürütür". Bunun için ana sözleşmelerin, ikincil mevzuatın oluşturulması gerekmektedir. 6446 sayılı Kanun yeni elektrik piyasasını üçe bölmektedir.

- Gün İçi Piyasa; EPIAŞ tarafından işletilecek olan, finansal varlığın şimdiki piyasa fiyatı üzerinden işlem yapılan spot piyasa şeklinde işleyecektir. Piyasa katılımcıları için gün öncesi piyasasına ek alış-satış imkânı yaratarak piyasadaki dengesizlik miktarını azaltmayı hedefleyen, piyasa katılımcıları için dengeleme amaçlı olarak kullanılan bir ara piyasadır. Sürekli ticaret ve ihale usulü olmak üzere iki ana uygulama yöntemi olan gün içi piyasası, gerçek zamanlı teslimattan birkaç saat öncesine kadar işletilmektedir. Bir diğer deyişle gün içi piyasalarında piyasa katılımcıları, gerçek zamana çok yakın bir saatte tekliflerini güncelleme, iptal etme veya yeni teklif oluşturma gibi opsiyonlara sahip olmaktadır. Bu şekilde katılımcılara kısa vadede portföylerini dengeleme fırsatı sunmaktadır..(Küçükbahar ve Aydın, 2009:2)

- Türev Piyasa; Borsa İstanbul (BİST) tarafından işletilecek olan türev piyasadır. Piyasa katılımcıları, türev piyasalarda yer alan bu ürünleri kullanarak, uzun vadeli kontrat alım ve satımı yapabilir ve sahip oldukları finansal riskleri ortadan kaldırma imkânına sahip olabilirler. Ayrıca türev piyasalar ile fiyatların genel eğilimi ve gelecekteki fiyat beklentisi hakkında bilgi edinilebilmekte, likiditenin artmasıyla piyasada sağlıklı bir nakit akışı sağlanabilmekte, gerçekçi fiyat oluşumu sağlanabilmekte ve piyasa hacminin büyümesiyle

orta ve uzun vadede beklenti fiyatları uzun vadeli arz güvenliğine yönelik sinyal yaratacak kaliteye erişebilmektedir.(Küçükbahar ve Aydın, 2010 :3)

- Dengeleme Güç Piyasası; TEİAŞ tarafından işletilecek olan piyasadır. Buna göre sistemin işlemesi için gereken rezervlerin bulundurulması, yedeklerin devreye alınması, yan hizmetler piyasası gibi elektrik sistemini ayakta tutması için gerekli olan piyasa şeklinde kısaca özetlenebilir.

EPIAŞ'ın özel bir anonim şirket olacağı öngörülmektedir. EPIAŞ ortaklık yapısı itibarıyla %30 TEİAŞ, % 30 özel sektör, %30 Borsa İstanbul ve %10'da stratejik yabancı ortağa verilmek üzere bir pay dağılımı yapılarak özel bir anonim şirket olarak piyasada yerini alacaktır.(Küçüközmen, 2013:4) Enerji piyasasında önemli bir yer edinecek olan EPIAŞ, 61,5 milyon liralık bir kaynak ile kurulacak ve kamu, elindeki gücü tamamen elinden çıkarmadan özel şirketler üzerinde düzenleyici rol oynayacaktır. EPIAŞ'ın kurulum yapısına göre bir hisse 1 TL olacaktır ve şirketlerin satın alacakları hisse miktarının toplam kaynağın yüzde 4'ünü geçmeyeceği belirlenmiştir. A, B, C tipi hisselerin işlem göreceği enerji borsasında, A tipi hisseler TEİAŞ ve Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi'nin (BOTAŞ), B tipi hisseler BİST'in, C tipi hisseler de özel şirketlerin hisseleri olarak işlem görecektir. TEİAŞ ve BOTAŞ hisselerin yüzde 30'luk kısmını kontrol edecektir. BİST ise EPIAŞ hisselerinin yüzde 30'luk kısmını kontrol edecek ve geri kalan yüzde 40'luk kısmın ise enerji şirketlerine arz edilmesi hedeflenmiştir. EPIAŞ kurulduktan sonra, şirketlerin hisse başvurusu için iki aylık süresi bulunmaktadır. Hisse senedi dağıtım işleminin bitmesinin ardından Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), EPIAŞ için onay verecektir.(Ergenç, 2010)

“Bu anlamda piyasaların dâhil olma sürecine kendi bünyesi içerisinde karar verecektir. Fakat ilk etapta yalnızca elektrik alım satımının yapıldığı bir spot piyasa görevi görecektir. Aynı zamanda elektrik alım satımına ilişkin türev piyasalarda BİST bünyesinde işlem göreceği ve elektriğin fiyatı belirlenecektir. Enerji Borsası mevcut düzenlemelerle sadece elektrik piyasalarını kapsasa da önümüzdeki dönemlerde borsanın genişletilmesi, kömür, karbon, doğalgazın dahil edilmesi gündeme gelecektir. İlk olarak hâlihazırda Piyasa Mali Uzlaştırma Merkezi (PMUM) bünyesinde belirlenen gün öncesi piyasa girecek, sonrasında ise gün içi işlem yapmaya yönelik olarak gün içi piyasası EPIAŞ'ın içinde yer alacaktır. EPIAŞ, PMUM'dan farklı olacak ve PMUM kaldırılacaktır. Fakat bu hazırda işleyen gün öncesi piyasasını tamamen bırakıp yeni bir yapı kurmayı gerektirmemektedir. PMUM gün öncesi piyasadaki know-how EPIAŞ'ın içerisine aktarılacaktır. Yapılacak olan PMUM'un tecrübesini bilgisini, işletim sistemlerini, yazılım sistemlerini, enformasyon teknolojilerini EPIAŞ'ın bünyesine almaktır. Enerji Borsasının kurulumu başta elektrik piyasalarının liberalizasyonunun sağlanması olmak üzere birçok açıdan gereklidir. Öncelikli olarak elektrik piyasasında fiyatların gerçek değerinin bulunmasını sağlayacaktır. Serbest piyasa ortamında en önemli unsur olan gerçek fiyatın bulunması Enerji Borsasında uzun vadeli fiyatların, gün

öncesi ve gün içi piyasalarda da kısa vadeli fiyatların bulunması ile birbirine referans oluşturarak elektrik piyasasında gerçek fiyat bulunacaktır".(Küçükbahar ve Aydınli, 2010:4)

3.3. Türkiye’de Elektrik Piyasasından Beklentiler

Türkiye’de serbest piyasa koşullarının hayata geçirilmesi ve yabancı yatırımcıların cezbedilmesi amacı ile 1980’li yıllardan itibaren uygulanmaya çalışılan liberal politikaların bir sonucu olarak elektrik kamu mülkiyetindeki bir tekel olmaktan çıkarılarak neo-liberal bakış açısı ile özel kesimin iştirakine açılmıştır. Bu açılmanın temel amacı özel kesim teşebbüslerin güçlü kâr amacı hedefi ile sektördeki kamu tekelinden daha verimli çalışacağı varsayımıdır. Sonuçta tüketiciler daha ucuz ve daha kaliteli elektrik enerjisi kullanacaktır. (Ünal, 2007:86)

Kaynakları kısıtlı olan ancak coğrafi konum açısından enerji üssü olma avantajı olan Türkiye için enerji piyasasının oluşumu ekonomiye pozitif yönlü katkı sağlayacaktır. Çünkü doğalgaz ve elektrikte, petrolden farklı olarak taşınmasıyla ilgili bir sıkıntı söz konusudur. Bir boru hattına veya taşıma hattına ihtiyaç vardır. O yüzden de Türkiye’nin coğrafi konumu bu noktada çok önemli durumdadır. Türkiye’nin bölgesel bir merkez konumda olması üzerine transit enerjinin geçtiği bir merkez değil de enerjinin buraya gelip burada satılıp burada fiyatlanıp sonrasında satıldığı bir merkez olma durumu söz konusudur. Bu şekilde Türkiye; Doğu ile Batı’yı enerji sektöründe birleştiren aktör durumuna gelecektir. Tüm bunların oluşması için özel sektörün oluşumuna ihtiyaç vardır ve EPIAŞ’ın oluşması önem arz etmektedir.(Ergenç, 2010:6)

Türkiye’de ve genel anlamda kamu kesimi tekelinden çıkarılan elektrik endüstrisinde şirketler arasında tedarik rekabeti meydana getirilerek bunun sonucunda rekabetin müteşebbisleri tetikleyerek elde edilmek istenen iki amaç bulunmaktadır. Littlechild; bu amaçlardan birincisini piyasada yer alan düzenleyici kamu gücünün kapsam alanını daraltmak, ikincisini ise siyasi ya da politik gayeler yolunda elektrik endüstrisinde fiyatlandırılmasının önüne geçmek şeklinde belirtmektedir. (Özbuğday,2014:10) Görüldüğü gibi rekabet piyasa şartlarının oluşması ile sağlanabilmektedir. Bu oluşumla fiyatlar piyasa şartlarında gerçekleşecek ve rekabetin sağlanması yoluyla gelir tarifesi düzenlemesi ihtiyacını ikame etmesi ve politik çıkarılara hizmet eden fiyatlandırmanın önüne geçmesi yatmaktadır.

Elektriğin özel kesim eline bırakılması hususunda özellikle gelişmekte olan birçok ülke için perakende rekabete dayalı pazar reformları uygun olmayacağı görüşü de göz ardı edilmemelidir. Çünkü bu amaca yönelik reformu tasarımılamak ve uygulamak çok pahalı ve karmaşık bir iştir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda bu reformlar için yapılan özelleştirmeler gerek özelleştirme sonucu bu tesislerin yeni sahipleri gerekse tüketiciler için hiç de iyi bir deneyim olmayabilir.(Türkoğlu, 2005:2) Ancak rekabetin var olduğu bir elektrik piyasasında bağımsız üretici ve dağıtıcılar, hedefledikleri karlara erişebildikleri sürece faaliyetlerine sürdüreceklerdir. Şirketlerin bekledikleri kârlar ve kamu otoritesince düzenleyici faaliyetler yerine işlerlik kazanmış bir piyasa tarafından belirlenirse, bunun sonucunda şirketler etkinlik saptamaya çalışarak maliyet ve fiyatlandırma da yeknesaklık sağlayabileceklerdir. Bunun sonucunda ise marjinal maliyet seviyeleri belirlenmiş olan

elektriğin fiyatları üzerinden tüketicilere fiyat tekliflerinde bulunabileceklerdir.(ÇETİNTAŞ ve ÇETİN, 2004:116)

Elektrik piyasalarının mevcut yapısını bir takım reformlarla değiştirmeye ve geliştirmeye çalışan ülkeler incelendiğinde başarıya ulaşan ülkelerin elektrik piyasaların çoğunlukla gelişmiş, altyapı düzenlemelerinin tamamlanmış olduğu dikkati çekmektedir. Dolayısıyla Türkiye gibi elektrik sektörünün gelişmesini tam olarak tamamlayamadığı gelişmekte olan ülkelerde elektrik talep artışı ve yeni yatırım ihtiyacı devam etmektedir. Bu sebeple öncelikli olarak yapılması gereken bu piyasalardaki yapısal aksaklıkları gidermek, ardından piyasaya yeni yatırımcıları çekecek cazip düzenlemeler yapmaktır.(Karaçor, 2010:165)

Türkiye Enerji Borsası çok büyük bir potansiyele sahiptir. Enerji Borsası kurulduğunda, Avrupa'nın Almanya ve Fransa'dan sonra dünyanın üçüncü büyük Enerji Borsası olacağı öngörülmektedir. Türkiye enerjide transit ülke olması, Doğu ile Batı'yı birleştirmesi nedeniyle çok fazla gelişme potansiyeline sahiptir. Borsanın oluşumu sonrasındaki süreçte ise Türkiye diğer enerji borsalarından farklılığını piyasa entegrasyonu ile ortaya koyacaktır. Türkiye'nin gelişmiş bir Enerji Borsası terminali olması için en büyük gereksinimlerin başında siyasi istikrar gelmektedir. Enerji Borsası içerisindeki paydaşlar sektörün tüm katılımcıları tarafından temsil edilmesi en önemli hususlardan biridir. Bu oluşum sürecinde katılımcılar kendileri için en uygun olan konumu aktaracaktır, çok sesli olması da tüm sektörün temsilini beraberinde getirecektir. Mevcut durumdaki kararların kamu tarafından alınıp özel sektörün görüşlerinin alındığı bir yapıdan, kararların alınması ve mevzuatın hazırlanması aşamalarında özel sektörün yer aldığı bir mekanizma kurulmuş olacaktır.(Karagöl ve Mihçioğur, 2013:19)

4. SONUÇ

Avrupa Birliği yolunda ilerlerken mevzuat uyumlaştırma sürecinde AB ile olan entegrasyon çabalarının sonucunda çıkarılan 4628 sayılı Elektrik Piyasası Yasası ile serbest piyasa koşullarında özel hukuk normları çerçevesinde rekabet ortamında faaliyet gösterecek bir elektrik piyasasının inşa edilmesi ve oluşturulmasında başarının sağlanması bir gerekliliktir.

Halen ülkemizde elektrik üretiminin yaklaşık yüzde 40'a ulaşan özel kesimin elektrik arzı, hazine tarafından satın alma ve fiyat garantisine sahip olduğundan piyasanın serbestleşmesinin ve rekabetin sağlanmasının önündeki en büyük engeli teşkil ettiği kabul edilmektedir. Bu konuda YİD ve Yİ sözleşmeleri sahiplerinin bu garantilerin kaldırılmaması hususundaki dirençleri ile oluşan sorunlar çözümlenmelidir. Bu sözleşmelerdeki garantilerin sona ereceği sürelerle paralel olarak sistemin kısmen ve aşama aşama serbestleşmeye açılması kabul edilmeli, toptan ve perakende satış hizmetleri ile özelleştirmenin kural ve hedefleri buna göre düzenlenmelidir. Özel ve kamu kesiminin bir arada olduğu ve bir süre olmakta da devam edeceği açık olan elektrik piyasamızda görev alan kamu kuruluşlarının da özel kesimdeki rakipleri ile serbestçe rekabet edebilmeleri için yeniden yapılandırılmaları ve bu rekabeti sağlayacak olanaklara kavuşturulmaları bir zorunluluktur.

Piyasanın kamu tekeline çıkarılırken düzenleyici ve denetleyici otorite olarak Enerji Piyasası Kurumu ve Kurulunun serbestleşmenin önünde yol gösterici olarak regülasyon faaliyetlerini sürdürmesi, piyasa mekanizması ruhunu aykırılık yaratmadan, elektrik üretim, iletim, toptan satış, perakende hizmetleri, ithal ve ihracı ile bu faaliyetleri icra edecek gerçek ve tüzel kişilerin hak ve sorumluluklarını etkili bir şekilde yürütmesi gerekmektedir. Bu bağlamda elektrik endüstrisinin dikey bütünleşik yapısı ve kamu tekeli yasal düzenlemeler eşliğinde serbest piyasa koşullarında yeniden düzenlenerek tedarikçi ve tüketicilerden oluşan piyasa aktörlerinin karşılaştıkları borsa ortamının şeffaf ve etkili işlerlik ile tesis edilmesi gereklidir.

KAYNAKLAR

- Bölük Gülden, (2010), “Türkiye Elektrik Piyasasında Düzenleyici Reform ve Performans”, Rekabet Ekonomisi ve Politikası Sempozyumu, G. III, Denizli, Türkiye.
- Çağlar Özel- Büyüktanır Burcu G. Özcan- Özel Fatma, “Elektrik Piyasalarında Elektrik Sağlama Amaçlı Sözleşmeler”, E-Journal Of Yasar University (Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi) Cilt 8, Özel Sayı – (2013) <http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/27-ÖZEL-BÜYÜKTANIR-ÖZEL.pdf> E.T.(26.06.2014)
- Çakmakçı Ali,(2014) “İktisat Teorileri Açısından Özelleştirme Nedir Ne Değildir?”, <http://alicakmakci99.wordpress.com/2014/03/21/56/> E.T. (15.09.2014)
- Çetintaş Hakan- Çetin Tamer, (2004) “Elektrik Piyasasında Rekabetçi Uygulamalar”, Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 9, Sayı 1,
- Demirtaş Özgür, Türkiye'nin Enerji Görünümü, İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü, (2013),http://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_13_2013.pdf E.T. (15.09.2014)
- Ergenç Feyza, “Neden Enerji Borsası (EPIAŞ)?”, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) (2008), <http://odak.setav.org/page/neden-enerji-borsasi-epias/16110> E.T.(15.10.2008)
- Hunt Sally, (2002) Making Competition Work in Electricity, John Wiley & Sons Inc.
- Jamasb Tooraj- Mota Raffaella.-, Newbery David- Pollitt Michael, (2005) Electricity Sector Reform in Developing Countries: A Survey Of Emprical Evidence On Determinants And Performance”, World Bank, Policy Research Working Paper 3549, March 2005, http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2005/03/30/000012009_20050330110431/Rendered/PDF/wps3549.pdf, E.T. (15.09.2010)
- Karaçor Zeynep, (2010) Enerji Piyasası Reformlarının Elektrik Enerjisi Piyasasına Etkisi: EÜAŞ ve Ayrıcalıklı Şirketler Üzerine Bir Analiz”, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim Ve Ekonomi Dergisi, Manisa, Cilt:17 Sayı:1,
- Karagöl Erdal Tanas - Mihçioğur Ülkü İstiklal, (2013) “Türkiye’de Enerji Borsası”, SETA Analiz,
- Küçükbahar Beygo Duygu - Aydınlı Yağmur Ali, (2013) Elektrik Toptan Satış Piyasasında Ticaret İmkanları ve Hedef Piyasa Yapısı”, Deloitte Danışmanlık A.Ş.,

- <http://www.dektmk.org.tr/upresimler/enerjikongresi12/65-DuyguKucukbaharBeygo.pdf> E.T.(15.01.2010)
- Küçüközmen Coşkun, (2011) ‘‘Enerji Piyasaları Ve Enerji Borsasında Son Durum’’, Ekonomik Çözüm Dergisi, 12-25 Ekim 2013, s. 4, <http://www.coskunkucukozmen.com/wp.content/uploads/2012/01/Enerji-BorsasiEkonomik-Cözüm.pdf> E.T.(18.02.2011)
- Lenard Thomas M.(2002), ‘‘FERCs New Regulatory Agenda’’, Regulation Magazine, October 16, 2002, <http://www.techpolicyinstitute.org/files/021016fercnewagenda.pdf>, E.T. (14.09.2014)
- Minibaş Türkel, 2001 Kriz, ‘‘Küreselleşme ve Ulusal Egemenlik’’, İleri Dergisi, Sayı 4,
- Özbuğday Fatih Cemil,(2014) ‘‘Elektrik Tedarikinde Rekabetin Doğası ve Geleceğe Yönelik Beklentiler’’, Türkiye Enerji Vakfı, Enerji Panorama Dergisi, <http://www.tenva.org/elektrik-tedarikinde-rekabetin-dogasi-ve-gelecege-yonelik-beklentiler/>, E.T. (25.09.2014)
- Özercan Müge, 2013 ‘‘Elektrik Endüstrisinin Yeniden Yapılandırılması Ve Deregülasyonu Sürecinde Parekende Satış Rekabeti, Rekabet Kurumu’’, Enerji Piyasası Bülteni, Sayı; 29-30,
- Sağlam Burak, (2012) Monopolden Emtia Piyasasına Emtia Piyasası Yaklaşımıyla Elektrik Piyasalarındaki Dönüşüm Sürecinin Rekabetçi Analizi, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezleri Serisi, No;134, Yayın No; 299, Ankara,
- T.C. Başbakanlık, (2012) Türkiye'de Özelleştirme-1, ‘‘Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları Bülteni’’, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, s.1-2
- Thomas Steve (2004) ‘‘Elektrik Sektöründe Serbestleştirme: Sonun Başlangıcı’’, Çev.; Yusuf Bayrak, Dünya Enerji Konseyi Kongresi İçin Uluslararası Kamu Hizmetleri (PSI) Tarafından Oluşturulan Komisyonun Araştırma Raporu,
- Türel Oktar (2006) ‘‘Özelleştirme Üzerine Notlar, Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu’’, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/bsbtoplum.html> E.T. (18.11.2006)
- Türkoğlu Gültekin, (2005) ‘‘Enerji Sektöründe Liberalleşme Ve Türkiye Örneği’’, Elektrik Mühendisleri Odası, Elektrik Mühendisliği Dergisi, Sayı 426,
- Ünal Onur, (2007) ‘‘Elektrik Piyasası Oluşumu, Ankara Barosu Dergisi’’, Yıl; 65, Sayı; 4, Güz,
- Waterson Michael, (1988) ‘‘Regulation Of The Firm And Natural Monopoly’’, Oxford (Oxfordshire); New York, USA, B. Blackwell,
- Yorkan Arzu (2009) Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası Ve Türkiye'ye Etkileri, Bilge Strateji, Cilt 1, Sayı 1, Güz,
- Zenginobuz Ünal - Oğur Serhan (2000) Türkiye Elektrik Sektöründe Yeniden Yapılanma, Özelleştirme ve Regülasyon, Devletin Düzenleyici Rolü, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı Yayınları, İstanbul

Zenginobuz Ünal (2000) Elektrik Sektöründe Özelleştirme, Rekabet ve Regülasyon”, Rekabet Kurumu, Perşembe Konferansları Yayınları.

